

ONKO HARMONIAN JA ELÄMÄNILON ETSIMINEN IHMISELÄMÄN
TARCOITUS – HUOMAUTUKSIA ARTO TUKIAISEN ESSEESEEN
»ELÄMÄN TARCOITUS» (www.artotukiainen.net)

Pauli Pylkkö

heinäkuu 2014

1. Merkitys joka säilyttää identiteettinsä muuttumattomana, on kangastus, jota ovat toki suuretkin ajattelijat tavoitelleet. Kangastus on innoittanut valtavia oppirakennelmia (Platonin ideaoppi, Fregen universaalikieli), ja yritys säilyttää uskonnollisen kokemuksen merkitys koskemattomana tuleville sukupolville on synnyttänyt suuria keksintöjä aina kirjoitusjärjestelmistä ja runomitoista kielioppiteorioihin ja logiikkaan asti.

Paikoilleen jähmettynyt ja samana säilyvä merkitys, joka olisi vieläpä selkeä, yksiselitteinen ja ristiriidaton, on kuitenkin ilmiönä tai oliona mahdollon. Merkitys tarvitsee sopivaa muutosta ja ristiriitaisuutta säilyäkseen elossa ja säilyttääkseen energiansa. Elollisten olioiden tavoin merkitys säilyy tunnistettavana vain osana muutosta, hajoamista, syntymistä, taistelua ja kuolemaa. Tämän vertauksen valossa merkitys muistuttaa geeniperimää: sopivan kokoinen ja sopivan hidas (tai, jos niin halutaan sanoa, sopivan nopea) muutos säilyttää niin yksilössä, suvussa, lajissa kuin kokonaisessa eliöiden järjestelmässä jotakin, minkä koemme ja tunnistamme riittävän tutuksi ja minkä muistamme riittävän samankaltaiseksi entisen kanssa. Tätä kutsutaan usein virheellisesti »identiteetiksi».

Ihminen osallistuu toki yksilönäkin merkityksen tuottamiseen, mutta edes jossain mielessä säilyvän (sopivalla nopeudella muuttuvan) merkityksen tuottajana yksilö on mitätön toimija. Paljon vakuuttavampi toimija on jo suku tai klaani, heimo, tai jopa kulttuuri ja kansa – mitä »kulttuurilla» ja »kansalla» sitten tarkoitetaan. Runollista merkitystä säilyttävä yksikö ei ole runo vaan runollinen kulttuuri; musiikillista merkitystä ei säilytä niinkään jokin sävellys tai jonkin säveltäjän tuotanto vaan musiikkikulttuuri; tieteellisiä merkityksiä ei tuota ja säilytä jokin teoria vaan tieteellinen tutkimusperinne.

2. Arto Tukiainen kysyy, onko elämällä tarkoitusta tai merkitystä, ja täsmentää »elämällä» tarkoittavansa »yksittäisen ihmisen elämää.» Kysymyksen muotoilu on siis alusta lähtien individualistinen. Muotoilun rajausta on heikkous, jos elämän tarkoitusta koskevalla kysymyksellä ei ole individualistista vastausta. Olisiko yksilön elämän merkitys muka riippumaton yhteisön ja sen kulttuurin tarjoamasta merkityksestä? Tuskin.

Jopa ns. psyko-fyysisistä ongelmaa tulisi tarkastella lajikohtaisena, ei pelkästään yksilökohtaisena, ongelmana. Kun kysytään, mikä on ihmisen kokemuksen merkityksen fyysinen (esimerkiksi aivotutkimuksellinen) vastine, on syytä huomata, ettei mikään merkitys ole alkuperältään kovin yksilöllinen ilmiö vaan vaatii kulttuurisen ympäristön, missä se tuotetaan. Ilmiöt joita kutsutaan »mentaaliksi tiloiksi», ovat oleellisesti ja palautumattomasti kulttuurituotteita. Toisiinsa sosiaalisesti verkostoituneet ihmisaivojoukot mahdollistavat valtavan merkitysvariaation ja kokemusvariaation tuottamisen. Kaiken lisäksi tuo tuotettu merkitys on välttämättä jatkuvassa itseään synnyttävässä ja itse itseään muovaavassa muutostilassa, missä ei tarkasti ottaen ole mitään identiteetin säilyttävää toistoa. Koko kysymys psyko-fyysisestä identiteetistä on älytön, koska millään sen paremmin tuossa aivojen jättiläisverkostossa kuin kulttuurisessa merkityskentässäkään ei ole siten identifioitavissa, että identiteettiä koskevat kysymykset olisivat mielekkäitä. Päinvastoin kuin naiivi reduktionisti uskoo, ihmisen ruumis ja aivot sosiaalisesti verkostoituneina mahdollistavat kokemuksen ja merkityksen kulttuurisen muuntelun, jota ei voida identifioida biokeemian, aivotutkimuksen tai sanokaamme genetiikan kielellä. Sitä ei voida identifioida luonnontieteen kielellä, koska sitä ei voida identifioida lainkaan. Luonnontiede ei siis koskaan tule selittämään itse itseään.

Hyvä esimerkki tästä epämääräisen muuntelun välyksestä: Vaikka kielikyky on merkittävästi – jopa oleellisesti – synnynnäinen, se synnyttää (vai pitäisikö sanoa: ainakin ennen moderniteetin vallan maailmanlaajuisesta vakiintumisesta synnytti) kieliä, jotka eivät ole (tai ole olleet) toisilleen kääntyviä. Tuo kääntymättömyys voi tuntua mitättömältä harmilta, mutta ilman sitä ihmisen luonnollinen kieli romahtaisi universaaliksi signaalijärjestelmäksi, mikä tekisi esimerkiksi luonnontieteellisen kulttuurin lopulta mahdottomaksi.

Ei elämän merkitys ole siis myöskään riippumaton ilmaisun »elämän merkitys» merkityksestä. Käytössä olevan ilmaisun merkitys ei aina ja kaikissa tilanteissa ole jotakin, minkä voimme vain järkeilyn jälkeen *päittää* ilmaisulle antaa; vastaavasti emme voi vain järkeilyä seuraavalla päätök-

sellä suoda elämällemme merkitystä, ellei sopivia merkitystä luovia kulttuurisia olosuhteita ja ehtoja ole olemassa. Ja laajemminkin: elämän merkitystä koskeva kysymys on myös kysymys siitä, mitä merkitys ylipäättään on, ja mitä ›merkitys› tarkoittaa tai mitä ›tarkoitus› merkitsee. Ei edes niin sanottua semanttista merkitystä koskevalla kysymyksillä ole yleensä riittävää tai tyydyttävää individualistista vastausta, vaikka individuaalisuus (tai esimerkiksi kulttuurinen ainutkertaisuus) onkin merkityksen välttämätön energisoiva osatekijä. Elämän merkityksen ongelma on merkityksen ongelman erikoistapaus.

Käytössä vakiintuneen ilmaisun merkityksen muuttaminen on vaikeaa muttei mahdotonta. Ilmaisun ›elämän merkitys› (tai ›elämän tarkoitus›) sisältö on tietysti varsin epäselvä, mikä ei tarkoita, ettei ilmaisua tarvittaisi, tai ettei se olisi jopa välttämätön. Mutta ilmaisuna sen alkumerkitys on kulttuurinen kuten merkitykset yleensäkin. Kulttuuri tuottaa merkityksiä, tulkitsee ne itse yhä uudelleen ja uudelleen ja muuntelee niitä mielensä mukaan. Yksittäinen kirjoittaja voi toki antaa ilmaisulle uutta merkitystä, mutta yleensä vain vaatimattoman muuntelun rajoissa. Radikaalisti tavallisesta käytöstä poikkeavan merkityksen tuottaminen vaatii aivan omia keinoja, joilla hallita tekstuaalisen merkityksen luomista muutoksen aiheuttamassa merkityksen kriisitilanteessa. Tämän ymmärtäminen ei ole helppo tehtävä kenellekään, koska jokainen voimakas ajatus muuttaa niitä kielellisiä merkityksiä, joilla tuota ajatusta tavoitellaan. Toimittaja Tommi Uschanov kirjoitti kokonaisen kirjan suomalaisuudesta (*Miksi Suomi on Suomi*, Teos, 2012) pääsemättä koskaan itse aiheeseen. Suomalaisuus pakenee hänen ajattelunsa modernistista kehikkoa kuin hirvi metsästäjää. Uschanov on suuri torjunnan toimittaja: hänen kirjojaan lukemalla pääsee totisesti selville siitä, mistä suomalainen intellektuelli *ei* halua keskustella.

Myös siinä tapauksessa, että ilmaisun (kuten ilmaisun ›elämän merkitys›) merkitys on hallitsemattoman laaja, alati muuttuva, epäselvä ja ristiriitainen, voi ilmaisu olla korvaamattoman tärkeä, ja juuri hallitsemattomuudellaan paljastaa jotakin oleellista ajattelun tilasta. Kun siis filosofi tarjoaa lukijalle ehdotusta »yksittäisen elämän» tarkoitukseksi, hän tekee sen jossakin perinteessä, vaikkei itse perinnettä tunnistaisikaan. Yrittäessään selittää, mitä hän ilmaisulla ›elämän tarkoitus› tarkoittaa, hän väistämättä valaisee, mitä ilmaisulla on (jossakin perinteessä) tarkoitettu, ja samalla tarkoittamisen epäonnistumisella paljastaa jotakin oleellista ajattelumme tilasta.

Yksittäisen ihmisen elämällä ei ole oleellista tarkoitusta, siis tarkoitusta, joka olisi oleellisesti kulttuurisesta ja yhteisöllisestä merkityksestä riippumaton; myöskään ilmaisulla ›elämän tarkoitus› ei ole itsenäistä yksilöllistä

merkitystä. Toisin sanoen elämän merkitystä koskevan kysymyksen vastusta on etsittävä kulttuurin tarjoamasta merkityssisällöstä. Yksittäisen henkilön elämä ei voi olla mielekästä ja merkityksellistä ilman kulttuurin tarjoamaa tukea ja kasvualustaa. Lopultakin yksittäistä henkilöä voidaan auttaa löytämään elämälleen tarkoitus vain tarjoamalla ensin hänen ympärilleen elävä kulttuuri. Jos kulttuuri on lamaantunut ja vaikenee merkityksistä, tehtävä on mahdoton.

Näkökulmasta joka painottaa kulttuuria merkitystä luovana tekijänä, ilmaisu ›elämän sisältö› saattaisi olla osuvampi jopa filosofisen konsultoinnin henkilökeskeisiin tarkoituksiin kuin ›elämän merkitys› tai ›elämän tarkoitus›. Kulttuuri tarjoaa yksilölle elämän oleellisen sisällön ja aiheet sisällön tulkintaan. Yksilöllinen merkitys on toki tarpeellista – jopa välttämätöntä – variaation ja epämääräisyyden välyksenä, millä yhteisölliseen merkitykseen voidaan syöttää lisää muuntelun energiaa. Näin jopa modernilla yksilöllä on periaatteessa mahdollisuus lähestyä yhteisönsä kulttuurin tarjoamaa sisältöä ja sulautua omalla kokemuksellaan kulttuurisia merkityksiä luovaan yhteisölliseen kokemukseensa. Kaikilta osin näitä ilmiöitä (esimerkiksi yksilöllisen ja yhteisöllisen kokemuksen suhdetta) ei voida tyydyttävästi kuvata Tukiaisen käyttämän ei-riittävän-dialektisen kielen avulla.

3. Tukiaisen kysymyksenasettelu on varsin älyllistävä (intellektualisoiva) – mikä osittain sotii hänen puolittain kätkeytyviä dialektisia tavoitteitaan vastaan. Tukiainen näet ehdottaa, että kysymys ihmisen elämän tarkoituksesta on »sisällöltään lähellä kysymystä, miksi en tekisi itsemurhaa.» Synnyttää vaikutelma, että kyvyttömyys vastata tuollaiseen ilmeisesti järkeilyä vaativaan kysymykseen olisi merkittäväkin itsemurhien syy ja itsemurhat merkki siitä, ettei elämän merkitystä ole löydetty.

Itsemurhalla voi tietysti olla myös yksilöllisiä, jopa intellektuaalisia syitä – syitä joihin on päädytty pitkän älyllisen pohdinnan jälkeen – mutta tuollaiset tapaukset lienevät poikkeuksia. Itsemurhaan Suomessa ja eurooppalaisessa ympäristössä päädytään luultavasti paljon useammin, koska elämänhalu heikkenee. Heikkenemiselle voi antaa alkusysäyksen jopa melko viaton ja ohimenevä sairaus, myös vakavaa lievempi masennus, erilaiset järkyttävät muutokset elämäntilanteessa (avioerot, kuolintapaukset, konkurssit), eroottinen turhautuneisuus ja lukemattomat tiedostamattomat ja käsitteellisesti hallitsemattomat (esikäsitteelliset) syyt, jotka eivät suoraan liity elämän merkityksen pohdintaan. Mutta kriittistä itsemurhan toteuttamishetkeä lukuun ottamatta itsemurhan selittäminen yksilökeskeisestä

näkökulmasta ei ole vakuuttavaa. Itsemurha on kulttuurinen tapahtuma, ja usein merkki pikemminkin kulttuurisen sisällön tuottamisen halvaantumisesta kuin yksilöllisestä kyvyttömyydestä löytää elämälle mielekästä sisältöä. Kulttuurisen merkityssisällön tuottamisen voi sanoa halvaantuneen, kun kulttuuri ei enää pysty tarjoamaan elämänhalun ja elämänilon vaatimaa merkityssisältöä.

Toisin sanoen ihminen voi tuntea elämänhalua, vaikkei löytäisikään älyllisesti perusteltua tarkoitusta elämälleen; ja toisin päin, elämänhalu ja elämänilo voi sammua, vaikka perusteltu syy elämän jatkamiseen olisi löytynytkin.

Voidaan jopa ehdottaa käänteisesti, että ihmisen elämällä on merkitys, jos ja vain jos ihmisen elämänhalu voittaa elämänhalua nakertavat voimat – olivatpa tämän voiton syyt sitten mitkä tahansa. Mutta valitettavasti tästä ei seuraa mitään niin yksinkertaista kuin ettei kuolemanhakuisuus tai itsetuhoisuus voisi itsessään olla merkitystä luova voima (varsinkin lamaan-tuneissa kulttuureissa). Jos elämänhalu sammuu, voi silti löytyä älyllisesti perusteltu syy jatkaa elämää. Mutta jos elämänhalu sammuu, elämän mielekkyyden kokemus katoaa, ja myös elämän esikäsitteellinen merkityskokemus alkaa lamaan-tua.

Itsetuhoisuushan vaikuttaa kuitenkin elämässä ja jossakin kulttuuriympäristössä, ei elämän ulkopuolella tai elämän jälkeen jossakin kulttuurisessa tyhjiössä. Itsetuhoisuus tai kuolemanhakuisuus ei suinkaan ole sama ilmiö kuin elämänhalun sammuminen. Elämänhalun sammumisesta seuraa esikäsitteellisen merkityskokemuksen hiipumista, kun taas itsetuhoisuus voi olla merkki voimakkaastakin elämänhalusta, merkityksen etsinnästä ja jopa aktiivisesta merkityksen luomisesta. Yksilön elämänhalu voi hakeutua itsetuhoiseen suuntaan, kun kulttuuri on lamaan-nustilassa eikä pysty tarjoamaan esikäsitteellistä merkityspohjaa.

Elämänhalu synnyttää esikäsitteellistä merkityskokemusta ja elämänhalun lamaan-tuminen vaimentaa ja lamaan-nuttaa sitä. Tämä näkemys vetoaa esikäsitteelliseen haluun, ei niinkään järkeen luonnehdittaessa ilmaisia »yksilön elämän merkitys» tai »yksilön elämän mielekäs sisältö». Se sulauttaa yksilön melkein erottamattomasti kulttuuriin eikä älyllistä yksilön elämän merkityskokemusta ylikorostamalla järkeilyn asemaa – esimerkiksi asettamalla vastakkain toisaalta tietoisella harkinnalla löydettyä merkitystä ja toisaalta tietoisella harkinnalla syntynyttä itsemurhasuunnitelmaa. Vastakohtaisuus on osittain keinotekoisia, koska itsemurhaaminen voi olla henkilölle merkityksellisen elämän merkityksellinen loppu, jopa hänen elämänsä merkityksellisin teko, sen merkityshuipennus. Se on teko kulttuurisessa ympäristössä erityisesti siinä tapauksessa, että se yrittää

olla vastalause kulttuurin kyvyttömyydelle tarjota elämälle mielekästä sisältöä.

Joku voisi tuntea halua järkeillä myös näin: Ihmiselämä (siinä muodossa kuin satun sen tuntemaan) on merkityksetöntä (tai paljastuu minulle sisällyksettömäksi); vastalauseena sille, että minut on heitetty merkityksettömyyden maailmaan, teen itsemurhan; murhaamalla itseni osoitan, että minä pystyn luomaan merkitystä enemmän kuin elämä itse.

Elämän merkitys tälle järkeilijälle olisi itsemurha vastalauseena elämälle sinänsä, siis merkityksettömälle elämälle ilman merkityksellistä itsemurhaa. Tässäkin itsemurha on kuitenkin edelleen teko, siis osa elämää ja toimintaa yhteisössä ja sen kulttuurissa. Järkeily ontuu siinä mielessä, että jokainen voi arvioida elämän merkitystä vain yhdessä (tai korkeintaan muutamassa) kulttuurisessa tilanteessa, nimittäin siinä, mihin on sattunut syntymään (tai mihin on muuttanut lapsuudessaan). Merkityshän saattaisi lymytä jossakin hänelle vieraassa kulttuurissa. Järkeily on oikeilla jäljillä siinä mielessä, ettemme pysty omaksumaan meille vieraan kulttuurin merkityksiä tai sisältöjä enää aikuisiällä, jolloin merkityskriisi yleensä syntyy. Jos oma kulttuuri ei pysty tarjoamaan mielekkyyskokemusta, ei sitten mikään.

Merkitystä on etsittävä halusta – ei niinkään halua merkityksestä, joskin rajankäynti on tässä dialektisesti epämääräistä. Halu elää kulttuurisessa kokemuksesta, josta se imee sisältöä, ja joka voi toki laimentua, näivettyä ja kuihtua, ja siten ehkä epäsuorasti vaikuttaa haluunkin.

Itsemurha ei siis automaattisesti liity merkityksettömyyskokemukseen. Euroopan ulkopuolella tunnetaan myös rituaalisen itsemurhan (esimerkiksi japanilainen seppuku) laji, jota ei missään tapauksessa tule yhdistää siihen, että suorittaja olisi kadottanut elämänsä tarkoituksen siinä mielessä, että elämä olisi muuttunut tyhjäksi tai absurdiksi eurooppalaisessa »eksistentiaalisessa» mielessä. Rituaalinen itsemurha tehdään kunnian säilyttämiseksi ja korostetusti merkinä siitä, että suorittajan elämä on ja on ollut täynnä kunnian tuomaa merkitystä.

Henry de Montherlant'n itsemurha 1972 ei liittynyt siihen, että hän olisi kokenut elämänsä tyhjäksi tai merkityksettömäksi ennen itsemurhaa. Pikemminkin hän ajatteli, että sodanjälkeisen Ranskan elämänmuoto oli tyhjentynyt merkityksestä, eikä ollut syytä pitkittää elämää pystyyn kuolleessa modernissa valtiossa ja kulttuurissa, missä kirjailijan arvostamat hyveet olivat alkaneet näyttäytyä vanhanaikaisina, pahennusta herättävinä, joskus suorastaan paheina. (Montherlant'n itsemurhasta on laadittu ainakin yksi kiinnostava kokoomateos: *Montherlant et le suicide*; sarjassa Les Cahiers du Rocher, toimittanut Pierre Sipriot; Editions du Rocher, 1988.)

Montherlant'n elämäntilanne 1960-luvun Ranskassa muistutti Yukio Mishiman elämäntilannetta samanaikaisessa Japanissa. Mishiman traditiotietoinen antimodernismi (johon voi tutustua esimerkiksi esseestä, jonka Vibeke Emond on ruotsintanut otsakkeella *Sol och stål*, Ellerströms, 2006; alkuessee, *Taiyō to Tetsu*, ilmestyi ensi kerran 1968, siis pari vuotta ennen kirjailijan itsemurhaa) oli ilmiselvässä ristiriidassa japanilaisen kulttuurin nopean länsimaalaistumisen ja amerikkalaistumisen kanssa. Mishima etsi kokemuksellista intensiteettiä, mille ei ollut sijaa kaupallisuuden ja teknistymisen myrkyttämässä maailmassa. Hän tympääntyi sanojen ja abstraktien ideoiden maailmaan ja etsi välitöntä esikäsitteellistä kosketusta merkitykseen. Hän löysi sen ruumiillisesta taistelusta: »Motståndaren var inte i någon som helst mening en idé.» (sivu 35) Ruumiillisuus on ryhmäkokemus, missä hiki, kyyneleet ja veri virtaa: »[---] den hade att göra med blod, som är något som aldrig rinner från ord [---]» (sivu 84). Moderniteetti ja demokratia on yhdistelmä, joka lopulta tyhjentää jokaisen kulttuurin alkuperäisestä esikäsitteellisestä merkityksestä. Näiden kirjailijoiden itsemurhat ovat edelleen merkittävä ja paljonkin merkitsevä *elävää* vastalause nykyiselle elämäntavallamme.

4. Tukiaisen mukaan meidän on ensin etsittävä elämän tarkoitusta itseyden toteuttamisena tai itseyden kasvuna. Tämä itseyden rakentaminen on aika selvästi järkeilyyn ja pohdintaan perustuva hanke. Kun tässä hankkeessa on edetty riittävästi, on Tukiaisen mukaan kuitenkin opittava huomamaan, että itseys on monien ongelmien syy ja ongelma ratkaistaan itseystä luopumalla. Lopulta nämä kaksi tarkoitusta on yhdistettävä »joustavassa, rohkeassa ja armeliaassa toiminnassa», missä otetaan etäisyyttä itseen ja itseyteen toiminnan lopputulokseen liikaa kiintymättä.

Tukiaisen hahmottelema dialektinen asetelma on sinänsä mielenkiintoinen, mutta individualistisen näkökulma ei auta kertomaan, mistä henkilö löytää voimaa itseystä irtautumiseen. Vaikuttaa näet epäuskottavalta, että henkilö vain pohdinnan – ja Tukiaisen esimerkkien valossa vieläpä varsin älypainotteisen pohdinnan – tuloksena osaisi kääntyä itseään toteuttavaa itseyytään vastaan. Tähän ongelmaan Tukiainen yrittää varautua huomauttamalla, ettemme »voi suoranaisesti päättää olla irtautuneita» entisestä vaivalla rakennetusta itseystämme. Aivan oikein: mikään älyllä ohjattu päätös tai järkeily tuskin tuottaa aitoa itseyden hajoamista. Mutta mikä sen tuottaa? Tukiaisen vastaus ei kerro kovin paljon: hänen mukaansa meidän on oltava »avoimia vapautumisen mahdollisuudelle.»

Mitä tarkoittaa »avoimuus» itseydestä luopumisen tai itseyden murene-

misen mahdollisuudelle? Länsimaalaisen elämänmuodon keskeisiin ihanteisiin on kuulunut – varsinkin valistuksen jälkeisessä Euroopassa – henkilön itseyden määrätietoinen toteuttaminen ja itseyden suorastaan raivokas rakentelu ja äänekäs korostaminen. Itseyden rakentaminen on oleellisesti osallistumista moderniteettiin, minuuden synnyttämistä teknisen, teollisen ja sosiaalisen moderniteetin tarjoamien ohjeiden (lue: käskyjen) mukaan. Eurooppalainen henkinen kulttuuri ei juuri tarjoa ohjeita tai malleja itseyden purkamiseen – ehkä kerettiläisyyteen taipuvaista kristillistä mystiikkaa ja kreikkalaisten kyynikkojen oppeja lukuun ottamatta. Maailmallisuudesta luopuminen, joka on erottamaton osa kristillistä aateperinnettä ja erityisesti Paavalin selkeästi asettama tavoite, ei nyky-Suomen elämäntyyliin – ei edes itsensä kristilliseksi ymmärtävässä elämäntavassa – näy juuri missään. Jotakin tästä pauliaanisesta perinteestä on siirtynyt ortodoksiseen luostarielämään ja muutamiin katolisiin sääntökuntiin.

Itseyden rakentaminen on Tukiaisen määritelmien valossa järkevien valintojen tekemistä: »[---] määrittelen ihmisen itseyden hänen tavoitteittensa joukoksi.» Jos elämän merkitys tässä teesivaiheessa paljastuu siis vielä järkeilyllä ja suunnittelulla, ei Tukiaisen dialektiikan antiteesi, itseyden mureneminen, selvästikään ole enää mikään suunnittelulla ja rationaalisella päätöksenteolla onnistuva teko. Elämän toisen (antiteesisen) merkityksen toteutumiseen tarvittaisiin oikeastaan uskonnollis-filosofinen perinne ja sen isällisesti ohjaava käsi. Ensinnäkin olisi tuollainen ohjaava voima varsin vieras ilmiö talouden kasvuun keskittyvässä elämäntyyliin, minkä synnyttämää tympääntymistä ja merkitystyhjiötä hoivataan lähinnä viihtäällä ja ns. psykeläkkeillä. Mutta yhtä lailla kyvyttömiksi osoittautuisivat vallassa olevat filosofiset aatteet ja niihin liittyvät käsitteet tuollaisen ohjaavan voiman vaikutuksien kuvaamiseen.

5. Ajatellaan esimerkkiä. Henkilö tekee nousevaa uraa elektroniikka- tai paperiteollisuudessa tai vaikkapa pankkialalla. Miksi hän lähtisi purkamaan elämänsuunnitelmaansa, sen suuria tavoitteita, jotka ovat jo käden ulottuvilla: vaurastumista, ammatillista pätemistä, yhteisön kunnioitusta, joka ilmenee kateutena. On kuvaavaa, että Tukiainen ehdottaa murenemiseen johtavan potkun antajaksi vakavaa kriisiä, jonka hehkussa itseyden toteuttaminen paljastuu tyhjäksi tai vähintäänkin kevyeksi elämäntarkoitukseksi: rakastetun kuolemaa, terveyden pettämistä, kaikkien rahojen menettämistä. Miksi näin? Voimmeko jättää viisauden löytymisen vain vakavaksi uskotun – mutta lopultakin sattumanvaraisen – elämänkriisin seuraukseksi?

On tietenkin ajattelijalle kunniaksi, jos hän osaa ajattelussaan varautua kaikkeen, myös yksinäisyyteen, sairauteen ja kuolemaan. Ja on varmasti parempi, että ihminen oppii ajattelemaan edes kriisin seurauksena kuin että hän jää turvallisen tottumuksen lamaannuttamana viisudentavoittelun puolitiehen, siis teesivaiheeseen. Mutta ehkäpä vielä suuremman kunnian soisi ajattelijalle se, että hän osaisi nähdä yksinäisyyden, sairauden ja kurjuudessa kuoleamisen itseystä luopumisen seurauksena. Tätä ulottuvuutta ei Tukiaisen ajattelusta löydy. Avoimuus itseysten hylkäämisen mahdollisuudelle vaikuttaa kovin heikolta ohjeelta, melkein pä tautologiaalta: itseysten murenemin saavutetaan olemalla avoin itseysten murenemiselle. Eihän tässä mitään suorastaan virheellistä ole, mutta ei myöskään mitään erityisen paljastavaa tai valaisevaa – puhumattakaan lohduttavuudesta.

Jos joku onneton länsimaalainen tai suomalainen ihminen vailla uskonnollisen tai filosofisen perinteen ohjausta onnistuu murtamaan itseystensä valtaa omassa kokemuspöirissään, hänen kohtalonsa on melko varmasti aika surkea: syrjäytymistä, taloudellista kurjuutta, jopa vakavia mielenterveyden ongelmia. Hallittu itseystä luopuminen ei ilman tämän hinnan suorittamista taida perinteen ulkopuolella onnistua – ei varsinkaan suomalaisittain kapeutetussa kulttuuriympäristössä.

Itseystä luopuminen ei ehkä ole niin harvinaista kuin Tukiaista luke-malla saattaisi luulla, mutta elämäniloa tukeva tai sitä lisäävä itseystä luopuminen lienee jokseenkin mahdotonta nykyisissä rikkaissa teollisuusmaissa. Tukiainen saa itseystä luopumisen näyttämään kovin helpolta ja kauniilta, joltakin mitä jokaisen olisi syytä tavoitella. Tässä olisi syytä olla varovainen. Tukiaiselle itseystä irtautuminen mahdollistaa »rauhan ja elämänilon»; ja edelleen: »irtautuminen on myös elämäniloa». Hän toki lisää, että itseystä luopuminen avaa henkilön »spontaaneille impulsseille ja mielikuville», mutta ei näytä huomaavan, että avautuminen spontaaneille impulsseille tarkoittaa myös avautumista väkivaltaisille, eroottisille, alistaville, hallitsemattomille, itsetuhoisille ja harhaisille impulsseille.

6. Tavallinen itseystä luopuja on luuseri (esimerkiksi filosofinen nurjailija), joka on joutunut yhteiskunnan laidalla tai ulkopuolelle, eikä ole aivan harvinaista, että elämä, jopa menestystä tuonut elämä, on jossakin vaiheessa alkanut hänestä tuntua tyhjältä ja mitättömältä. Ei liene aivan mahdotonta että tyhjyyden ja tarkoituksettomuuden kokemusta olisi pohjustanut pohdiskelukin. Nykyisessä korkean elintason Euroopassa ja sen kulttuurilaidalla, Suomessa, moni liittää tarkoituksettomuuden kokemuksen moderniteetin hillittyyn totalitarismiin: luonnon tärvellymiseen, elä-

män muodollistumiseen, seikkailun katoamiseen, elämänsuunnitelmien vaihtoehdottomuuteen, elämysten laimentumiseen ja keinotekoistumiseen, kokemuspiirin toimistomaistumiseen ja virtuaalistumiseen, rakennetun ympäristön kasvuun, omavaraisuuden ja ruumiillisen työn katoamiseen, viihteellistymiseen, perinteisen aatteellisen ja uskonnollisen sisällön halvaantumiseen... Teemme tyhjää työtä toimistossa hallinnon ja koulutuksen parissa, tuotamme esineitä, joita emme oikeastaan tarvitse, mutta joilla kuitenkin täytämme kotimme; hallinnoimme jokaista mahdollista elämänalaa mutta samalla imemme niistä mielekkyyden ja elämän tuoksun; koulutamme melkein jokaisesta tohtorin vain todetaksemme lopulta, että suurin osa tutkimuksesta on tyhjänpäiväistä ja saavutettu tieto laadullisesti heikkoa. Miksi ihmeessä jokaisen suomalaisen pitäisi osata peliteollista pidgin-englantia?

Merkityksen etsimisestä on tullut yksityinen harrastus. Kulttuuri jonka tulisi tarjota tukea ja valoa elämän mielekkyyden tai sisällön etsimisessä, vaikenee ratkaisevissa kysymyksissä. Jopa filosofit pakenevat akateemiseen ammattiumpionsa kadottaen mahdollisuuden kokonaisnäkemykseen. Jopa yhteiskunnallisesti aktiivisimmatkin heistä tuottavat vain hurskastelevia luetteloita kauniista tavoitteista. Lopulta kulttuuri sirpaloituu hienostelevaksi korkeakulttuuriksi, mistä riittävän varakkaat ja toimetomat ihmiset etsivät korvike-elämyksiä; tai viihteeksi millä kuluttavaa toimistotyötä tekevät massat yrittävät täyttää kokemuksellista mielekkyydenvajettaan.

Kriisiytynyt ihminen tuskin kokee itseytensä hajoamista suurena ilon aiheena. Ystävät kaikkoavat, kurjuus ja masennus odottaa. Irtaantuminen entisestä itseystään ei ainakaan itsestään selvästi lisää elämäniloa tai tuomukana Tukiaisen tavoittelemaa rentoa toimettomuutta. Rentoa toimettomuutta tavoittelevat ne, joilla on vähintäänkin säännölliset tulot, mieluummin tukeva osakesalkku. Jokainen alkeellisinkin yritys omavaraisen, perinteisen ja luonnonmukaisen elämäntavan löytämiseksi päättyy ja luultavasti päättyykin kurjaan raadantaan jossakin moderniteetista sokeutuneen yhteiskunnan laita-alueella.

Kun menestyvä ihminen äkkiä huomaakin elämänsä tyhjänpäiväiseksi ja ryhtyy etsimään jotakin eloisampaa, luonnonmukaisempaa ja mielekkäämpää elämäntapaa, missä kokemuksellisia vaihtoehtoja ei ole aivan kokonaan etukäteen urautettu ja laimennettu, on skenaario yleensä vähintäänkin huolestuttava ellei tuhoa enteilevä. Filosofien ja uskonnollisten johtajien ikaikainen tehtävä on ollut murentaa rahan, omaisuuden ja vallan mahtia, ja heikentää tuon mahdin korruptoivaa vaikutusta mahtiasemien ulkopuolella, haastaa omistamisen ja vallan linnakkeen laillistama elämäntyyli ja elämäntavoite, ja ideoida radikaali vaihtoehto. Mutta ideoiden

esittäjille on usein käynyt kehnosti. Diogenes Koiran vastaus Aleksanteri Suurelle kiteyttää filosofian roolin yhteen hengenvaaralliseen lauseeseen, ja itse arkkifilosofi Sokrates tuomittiin sekavassa poliittisessa tilanteessa kuolemaan »nuorison turmelemisesta» (liian läheisestä suhteesta Alkibiadeseen ja ylimystöpuolueen nuorisosiipeen). Tarina kertoo, että Syrakusan tyranni Dionysos vanhempi myi Platonin orjaksi suivaannuttuaan tämän neuvoihin. Jeesus ratsasti aasilla oman teloitusperformanssiinsa, käski seuraajiaan lahjoittaa omaisuutensa köyhille ja neuvoi valmistautumaan maailmanloppuun. Esikuvista ei totisesti ole puutetta. Nykypäiväiset filosofit laativat ylikansallisella hallintojargonilla tulevaisuusskenaarioita, jotta elämämme olisi entistä turvallisempaa ja mukavampaa (lue: jotta voisimme takertua kaksin käsin tavaraan ja raahata sen mukanaamme ilmaistoihuun hautaan).

7. Itseyden rakentaminen ja sen purkaminen ovat elämänkulun vaiheina keskenään ristiriidassa. Itseyden rakentamisessa onnistunut henkilö ei luovu sielullisista eduistaan (turvallisuuden ja mukavuuden tunteesta ja kunnioitetun aseman suomasta sosiaalisesta lämmöstä) ilman veristä taistelua. Kysymys ei ole pelkästään luokkaedun, luokka-aseman tai koulutuksen suoman aseman säilyttämisestä, vaan yhtä lailla modernin elämäntyylin, siis tavaran tuottamiseen, hallintoon ja koulutukseen tähtäävän elämäntyylin säilyttämisestä. Me palkitsemme pörssi-yhtiöiden johtajia käsittämättömillä rahasummilla, mutta sen joka kyseenalaistaa palkkiot, eläkejärjestelyt ja optiot, tulisi kyseenalaistaa samalla paljon muuttakin: Varsinkin energian ja raaka-aineiden tuottamiseen erikoistuneet yhtiöt näet edustavat ja tukevat koko elämäntyyliämme perustaa, sen sisäisten ja koskemattomien arvojen säilyttämistä.

Filosofi joka kyseenalaistaa kuluttamisen elämäntyylin ja talouskasvun tulevaisuusskenaarion ja niiden kuolemaa pakoilevan keinosisällön astuu suurten voimien varpaille: hän joutuu lopulta kyseenalaistamaan myös meidän todellisen uskontunuksemme: taloudellisen, sosiaalisen ja teknisen edistyksen. Käytämme nyt Tukiaisen kieltä: hän joutuu kyseenalaistamaan teknisen ja sosiaalisen modernisaation *merkityksen* (keskeisenä elämän sisältöä rakentavana voimana).

Näin suuren, suorastaan maailmanhistoriallisen ja maailmanlaajuisen kehityslinjan kyseenalaistajalla ei liene muuta vaihtoehtoa kuin syrjäytyä. Syrjäytyjän vahvin kokemus itseyden hajotessa tuskin on elämänilon kasvaminen. Harmonian nostaminen elämäntarkoitusta ohjaavaksi perusvoimaksi (Tukiaisen ajattelun synteesivaiheessa) vaikuttaa nykymaailmassa kaukaa haetulta – ellei suorastaan kaunistelulta. Vähintäänkin yhtä hyvin

tai huonoin perusteluin voisi itseystään luopujaa opastaa näin: aseistautukaa! jättäkää jälkeenne savuavia raunioita!

Ajatus joka on vailla vakavia ristiriitoja, jää usein elottomaksi. Harmoniasta yksin ei ole ohjeeksi, koska myös heikot ajatukset voivat harmonisoida keskenään. Pelkistä puhtaista oktaaveista kyhättyä sävellystä ei kukaan jaksaisi kuunnella. Onneksi jopa ›tarkoituksen› ja ›merkityksen› käsitteet ovat korjaamattomasti ristiriitaisia – eivät harmonisoivia. Henkilö uskoo jotakin tarkoittavansa, mutta jokin hänessä tarkoitti ennen kuin hän tuli tietoiseksi siitä, mitä tarkoitti. Ja jopa tämä jokin, mikä tarkoitti ennen tietoisesta henkilöstä, osui lopulta aivan muuhun kuin mihin tarkoitti osua.

Itse ›ristiriidankin› käsite on vakavasti ristiriitainen – puhumattakaan ›ristiriidattomuuden› ja ›harmonian› käsitteistä tai ideoista. Kaiken lisäksi harmoniset ihmiset tuppavat olemaan ikävystyttäviä ja heidän ajatuksensa väljähtäneitä. Eivät edes suuret uskonnolliset ajattelijat ja johtajat ole olleet mieleltään erityisen harmonisia ihmisiä. Nykytermein ilmaistuina he ovat usein olleet luonnevikaisuuden ja psykoottisuuden hämärätilassa eläviä visionäärejä. Antiikin humoraaliopin mukaan ajattelijaksi syntyminen oli vakavaa sairautta muistuttava kirous tai taakka.

8. Ihmiselämä on niin törkeän mielenkiintoista, ettei sen hulluutta kannata laimentaa akateemisilla merkityksillä tai toivolla jostakin muka selkeästä ja kokonaan ymmärrettävästä tarkoituksesta. Elämän viatonta iljettävyyttä ja rivoa kauneutta on parempi rakastaa ja vihata ilman opillisia ehtoja ja selityksiä. Merkityksen tarjoaa kulttuurin kokonaisuus – tai sitten ei mikään tai kukaan. Edellisestä seuraa, ettei sitä läntisessä nykymaailmassa tarjoa mikään eikä kukaan. Varsinkin on yksilökeskeinen merkitysjahti jo etukäteen tuomittu eksymään.

Kun lukee jonkun Lévi-Straussin kuvauksia Matto Grosson pensasvyöhykkeen tai Amazonin altaan sademetsien kadonneista intiaanikulttuureista (bororoista, cadoveoista ja nambikvaroista), Daniel Everettin kuvauksia pirahã-heimon elämästä tai Sakari Pälsin tarinoita tshuktshien maailmasta, voi huomata, että näiden heimojen ihmisille kysymys elämän merkityksestä olisi ollut jokseenkin tyhjä. Myytit, riitit, laulut, sananlaskut, klaanien toteemitarinat, kasvien ja eläinten luokittelu ja niiden elämään tutustuminen, henkien ja jumaluuksien lepyttäminen, metsästys, ravinnon valmistaminen, juhlat, perhe... tuo kokonaisuus oli elämän kannattaja ja sen merkityksen takaaja, jos vain elämänhalua muutoin piisasi. Elämä kannattelee, tai sitten ei – mutta selitykset tulevat joka tapauksessa jälkikäteen. Elämän tarkoitusta aletaan kysellä, kun tarkoitus on kadonnut.

Filon Aleksandrialainen, Mestari Eckhart, Cusanus ja monet (muutkin kuin juutalais-kristilliseen perinteeseen kuuluvat) ajattelijat ovat ehdottaneet, että olemassaolomme merkitystä koskevat kysymykset ovat hybristä: vaikka olemassaololla (ja erityisesti ihmisen olemassaololla) olisikin jokin (muu kuin kulttuurikohtainen) merkitys, ei mikään takaa, että niin sanottu normaali ihmisjärki voisi sen tavoittaa ja tajuta. Normaalille eli terveellä järjellä emme missään tapauksessa ymmärrä edes itseämme – luonnosta puhumattakaan. Olemassaolo olisi siis normaalille järjelle mysteeri. Mysteereistä keskustellaan vain sopivan dialektiikan kielellä.

Parhaimmillaan voi elävä kulttuuri – sen kielen, uskomusten, todellisuuskäsityksen ja ihmiskäsityksen ykseys – auttaa meitä sietämään tätä vaatimattoman tiedon ja laajan tietämättömyyden herättämää ahdistusta. Elämän (aina kulttuurikohtaiseksi ymmärretty) merkitys on siinä, että lapsi saa uskoa olevansa kuolematon. Tämä edellyttää, että aikuiset oppivat hillitsemään kuolemanpelkonsa, katoamisen nostattaman kauhun – pelkoa ja kauhua torjumatta. Jos kuolemanpelko ei vaivaa alkuperäiskulttuurien ihmisiä yhtä kuristavasti kuin modernia länsimaalaista ihmistä, syy voi olla siinä, ettei alkuperäiskulttuurin ihmisen kokemus ole yhtä individualisoitunut tai henkilöitynyt kuin modernin ihmisen kokemus. Modernisaatio pakottaa ihmisen kokemuksen järkevään suunnitelmallisuuteen, missä maailma esineellistetään, aika jonoutetaan ja mielestä kehkeytyy järkevien suunnitelmien ohjauskeskus. Moderni itseys on voimakkaasti henkilöitynyt, suorastaan esineellistynyt persoonaksi, joka on tuomittu lopulta kyselemään omaa tarkoitustaan. Kulttuureissa missä ihminen ei vielä ollut henkilö, ihminen saattoi tavoittaa kosketuksen kuolemattomuuteen. Koska hänen kokemuksena eli saumattomasti yhteisölliseen kokemukseen sulautuneena, ei ruumiillinen kuolema merkinnyt hänelle kokemusvirran äkillistä ja lopullista katkeamista.